

Meziválečné osnovy OZ „pohledem žen“

Pavel Salák

*Masarykova univerzita, Právnická fakulta
Kontaktní e-mail: pavel.salak@email.cz*

Interwar Drafts of Czechoslovak Civil Code from “Women’s Point of View”

Abstract:

The text does not intend to cover the legal position of women in the interwar drafts of a civil code in a complex manner, instead, it focuses on three different family law issues which were chosen to display how the views and demands of women were (or were not) reflected. As the authors of the recodification were exclusively men, the „women’s point of view“ is merely men’s vision of what the needs of women were. The three different issues are not directly linked, however, they show different approaches of the authors of the recodification.

Key words: Czechoslovakia; family law; interwar civil law recodification; maternal power; family property

Klíčová slova: Československo; rodinné právo; meziválečná rekodifikace občanského práva; moc mateřská; rodinný majetek

DOI: 10.14712/2464689X.2022.22

Meziválečné období je spojeno nejen se vznikem samostatného československého státu, ale rovněž s výrazným posílením postavení žen ve společnosti a jejich zrovnoprávnění s muži.¹ Tento proces výrazněji započala, ačkoliv bychom jeho kořeny mohli hledat již v 19. století, zejména 1. světová válka, která vedla k zapojení žen do profesí a na pozice, jež byly do té doby vyhrazeny prakticky jen mužům. Ostatně ženy tehdy nastoupily i po

¹ Toto zrovnoprávnění se někdy projevovalo i v oblastech, které se z dnešního pohledu mohou zdát nesouvisející. Takovými projevy bylo např. zkracování vlasů (zejm. účes mikádo), ale i odívání – např. v publikaci *Civilizovaná žena* představila Božena Rothmayerová-Horneková kolekci nové dámské módy, v níž sukně byly zcela nahrazeny kalhotami, tedy typickým oděvem mužů. ROTHMAYEROVÁ-HORNEKOVÁ, B. – VANĚK, J. – ROSSMANN, Z. *Civilizovaná žena: jak se má kultivovaná žena oblékati*. Brno: Index, 1929.

bok mužů do armád, byť nešlo zpravidla přímo o bojové jednotky² a ženy fungovaly zejména na pozicích zdravotnic, telefonistek nebo písárek. Podstatnou změnou byl už samotný fakt, že i tyto ženy byly odvedeny a nosily uniformu.³

Toto nasazení žen pak po válce vedlo nejen k tomu, že získaly volební právo, ale projevalo se i v řadě dalších oblastí. Ženám se otevřela mnohá zaměstnání, ve větší míře začaly pronikat zejména do státních služeb na různé úřady.⁴ Dalším známým projevem změny přístupu k ženám bylo zrušení celibátu v případě učitelek.⁵

V oblasti soukromého práva byl základním předpisem stále recipovaný ABGB. Ten se také stal i základem chystané rekodifikace občanského práva. Na následujících řádcích je cílem se zaměřit na některé otázky, které z pohledu žen bylo možno mít za problematické a na které se ve směru k chystanému novému zákoníku upínaly jisté naděje. Je třeba mít na mysli, že ABGB vzniklo na počátku 19. století, avšak jeho kořeny sahají ještě do století předchozího. Pohled zákona na postavení ženy tak právě odpovídal spíše tomuto pojetí.⁶

Je však třeba říci, že název příspěvku není zcela přesný. Jednak proto, že autorem textu je muž, zejména však proto, že na tvorbě rekodifikace jako takové se ženy prakticky nepodílely. Na druhou stranu již od dob Rakouska-Uherska existovala řada ženských spolků a zde je třeba uznat, že i tyto se aktivně zapojily, když už ne do přípravy, tak alespoň do diskusí a připomínek k chystané rekodifikaci. Příkladem může být dopis Ženské národní rady⁷ ze dne 3. prosince 1924, který obsahoval rezoluci konference Malé ženské dohody⁸ (konané v Bělehradě 30. října – 5. listopadu 1924). Samotné cíle rezoluce byly v zásadě tři:

² Jinak tomu bylo např. v armádě Srbska, rovněž i ruská armáda měla bojový útvar žen. V rakouské armádě bojovaly ženy patrně pouze u ukrajinské jednotky (Ukrainische Sitschower Schützen, ukrajinsky: Українські січові стрільці – УСС), přičemž nejznámějším příkladem byla Olena Ivanivna Stepaniv (1892–1963), která se stala první ženou-důstojnicí u ukrajinské jednotky.

³ Např. v případě Rakousko-Uherska šlo k roku 1918 o cca 50 000 příslušnic tzv. Hilfskräfte im Felde, viz KESSLER, V. – ŠRÁMEK, J. *Tváře války: Velká válka 1914–1918 očima českých účastníků*. Praha: Historický ústav, 2020, s. 77–78. Podrobněji viz HAELY, M. *Becoming Austrian: Women, the State, and Citizenship in World War I*. *Central European History*, 2002, roč. 35, č. 1, s. 1–35.

⁴ Viz např. MIKULOVÁ, M. *Žena v právním řádě československém*. Praha: M. Mikulová, 1936, s. 217 a násl.

⁵ Zákon č. 455/1919 Sb. z. a n., se zpětnou účinností k 1918. Ačkoliv je toto spojováno především s osobou F. Plamínkové, je třeba přiznat zásluhy i dalším, a to zejména členům Národního shromáždění A. Konečnému, Fr. Houserovi, J. Smrtkovi a Fr. Zeminové, kteří byli předkladateli návrhu zákona (tisk č. 828), aby byl zrušen celibát učitelek. Srovnej např. zprávu kulturního výboru k tomuto návrhu, která rozebírá problematiku celibátu i v okolních zemích: https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1439_00.htm.

⁶ K postavení ženy ve společnosti 19. století srovnej např. LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999.

⁷ Vrcholná organizace feministického hnutí v meziválečném Československu. Byla založena r. 1923 a rozpuštěna 1942. Čelními osobnostmi byla F. Plamínková a M. Horáková-Králová. Byla zastřešující organizací pro řadu ženských spolků či organizací (např. Jednota učitelek moravských, Klub zemských úřednic v Praze, „Minerva“ – spolek pro ženské studium, Sdružení paní a dívek českých, Y. W. C. A. československá atd.).

⁸ Malá ženská dohoda byla organizací zastřešující ženy v zemích (zejména) Malé dohody, vznikla r. 1923. Ačkoliv po r. 1929 sama organizace upadala, až přestala být aktivní, jednotlivé představitelky pokračovaly nadále ve feministickém hnutí. Srovnej např. HAAN, F. – DASKALOVA, K. – LOUTFI, A. (eds.). *Biographical dictionary of women's movements and feminisms in Central, Eastern, and South Eastern Europe: 19th and 20th centuries*. Budapest: Central European University Press, 2007, passim.

1. aby ve všech zemích bylo odstraněno bezpráví týkající se žen a aby bylo rovné postavení žen a mužů,
2. aby byla zvýšena ochrana zejména nemanželských dětí, sirotků, dětí nuzných, na něž by státy měly pamatovat ve svých rozpočtech,
3. zejména pak, aby byl přijat zvláštní zákon na ochranu nemanželských dětí, který by měl především zrovnoprávnit manželské a nemanželské děti před zákonem, stanovit, aby povinnosti rodičů byly k nemanželským dětem shodné s povinnostmi u manželských dětí a aby bylo zajištěno dostatečné výživné.⁹ Samotným závěrem rezoluce se ženy – jak bylo obvyklé i v pozdějších podobných dokumentech po 2. světové válce – hlásí k boji za světový mír. Jak je tedy patrné, prioritní pozornost byla věnována otázce dětí, zvláště postavení nemanželských dětí.

Ženská národní rada však byla ve vztahu k rekodifikačním pracím mnohem iniciativnější. Byl vytvořen Výbor pro rekodifikaci rodinného práva, jehož cílem bylo – jak název napovídá – reformovat zejména rodinné právo tak, aby bylo dosaženo rovnoprávnějšího postavení žen a mužů. Výsledkem byl „Návrh ženských organizací podepsaných politických stran k revisi občanského zákoníka o právu rodinném“ z října 1927.¹⁰

Následující příspěvek se však nezabývá uvedeným návrhem Výboru pro rekodifikaci rodinného práva, zde autor nechává volný prostor k dalšímu bádání, jež si tato otázka jistě zaslouží. Tento text je věnován tomu, jak samotní autoři rekodifikace reflektovali zájmy něžného pohlaví v rekodifikačních pracích. I proto je v titulu uvedený ženský pohled v uvozovkách, neboť reálně se v komisích žádná žena nevyskytovala. Přesto se zdá, že např. Emil Svoboda zastupoval v rámci jednání subkomitétů¹¹ a hlavně pak v superrevizi¹² pozici „feministickou“, že snad i B. A. Kafka měl prohlásit: „Der Svoboda wird noch zur Ehefrau ernannt werden.“¹³ I jeho pozice však byla zjevně ženám málo.¹⁴

Příklad první: definice manželství

První případ není situací, kdy by zákonodárci reflektovali požadavky žen. Jde spíše o příklad, jak vynechání zdánlivě zbytečného ustanovení mohlo mít zejména pro ženy ne příliš dobré následky.

⁹ To mělo být placeno pokladnou, již by zřídil stát a do níž by přispívali všichni otcové nemanželských dětí podle své „finanční síly“, a ta by pak všem dětem vyplácela dávku ve stejné výši. Viz Resoluce konference Malé ženské dohody bod 3 písm. d. Národní archiv, Praha, fond Ministerstvo spravedlnosti v Praze 1918–1953, kart. 303.

¹⁰ NA Praha, fond Ministerstvo spravedlnosti v Praze 1918–1953, karton 1962, inv. č. 377.

¹¹ Rekodifikační práce nejprve od poč. 20. let probíhaly v pěti tematických subkomitétách (obecná část, rodinné právo, věcné právo, obligace zvláštní část, dědické právo) a jejich výsledky byly také odděleně publikovány. Více viz *Sněmovní tisk 844, Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník (Důvodová zpráva)*. Praha: Státní tiskárna, 1937, s. 236 a násl.

¹² Jelikož jednotlivé subkomitétu pracovaly odděleně, výsledná podoba jejich návrhů byla často velmi rozdílná. Cílem superrevize pak bylo tyto rozdíly co nejvíce odstranit a provázat texty do jednotného návrhu osnovy (Osnova 1931). Více viz *Sněmovní tisk 844, op. cit.*, s. 238 a násl.

¹³ SVOBODA, E. *Bylo-nebylo*, 1940, s. 612. (Archiv Akademie věd České republiky, fond 428 Svoboda Emil, kart. 1, inv. č. 17.)

¹⁴ „...jak se mi odvděčila Plamínková se Šmejcovou, snad jsem i napsal, jak mi divoženky nadávaly na veřejných schůzích... Nelíbila se jim naše osnova, a nepovšimly si, že jsem ji nedělal já, bylo to dílo kolektivní...“ SVOBODA, E. *Bylo-nebylo*, 1940, s. 612, 613 (Archiv Akademie věd České republiky, fond 428 Svoboda Emil, kart. 1, inv. č. 17.)

Jakkoliv chystaná kodifikace měla být jen „revizí“ dosavadního ABGB/OZO, v rámci subkomitétů nebylo odbouráváno jen to, co bylo vyloženo přežitě a zastaralé, jak znělo oficiální zadání pro práci subkomitétů. Autoři rekodifikace si byli vědomi, že zejména německé právo, ztělesněné BGB, je poměrně moderní, a to nejen, co do obsahu norem, ale i co do skladby zákona či celkového pojetí. Právě po vzoru BGB se rozproutila diskuse na téma, zda některá ustanovení stávajícího zákona je potřeba převzít do nové úpravy, když jejich význam vlastně není žádný jiný než pouhé definování určitých termínů. Po vzoru německé koncepce byl vznesen požadavek, aby v připravovaném zákoně byly jen takové normy, které ukládají určitá práva či povinnosti, a definice byly ze zákona vynechány, neboť „... náležitě do učebnice, ne však do zákona...“.¹⁵ Záhy se však zjistilo, že zdaleka ne všude je možno tento postup použít. Ukázalo se totiž, že některé definice v sobě též nesou práva a povinnosti, resp. jejich význam v zákoně je nezastupitelný – tak třeba v případě definice darovací smlouvy (§ 786 Osnovy 1937).¹⁶

Zcela jinak tomu však mělo být v případě definice manželství, která v textu ABGB byla obsažena v ustanovení § 44: „Rodinné poměry zakládají se smlouvou manželskou. V manželské smlouvě dvě osoby různého pohlaví projevují podle zákona svoji vůli, že budou žít v nerozlučném společenství, děti ploditi, je vychovávat a poskytovat si vzájemnou pomoc.“¹⁷ Tato, tzv. Wolfova, definice však již od počátku rekodifikačních prací nebyla autory subkomitétu převzata. Vysvětlení bylo dle textu důvodové zprávy k návrhu subkomitétu pro rodinné právo dvojí. Vedle již uvedené skutečnosti, že „po názoru komise nedoporučuje se vůbec, aby definice, pokud jich není nevyhnutelně za potřebí, byly zachovány v zákoně“.¹⁸ Druhým důvodem byla skutečnost, že definice nemohla dle subkomitétu být označena za správnou. V čem však byla spatřována její chybnost, již důvodová správa mlčí.¹⁹ Superrevizní komise v důvodové zprávě ještě více toto stanovisko akcentuje, když uvádí, že „by definice § 44 byla správná, nebude asi dnes tvrditi nikdo“.²⁰ Ostatně i zde se projevuje výše zmíněná snaha ze zákona definice odstranit, neboť dle názoru komise není úkol zákonodárce pokoušet se o přesnou definici. Obavy z absence definice jak v důvodové zprávě subkomitétu, tak i v osnově, byly rozptýlovány odkazem na fakt, že „co z § 44 má obsah normativní, je zachováno v jiných paragrafech osnovy, zejména v § 50 (Osnovy 1931 – pozn. autor)“.²¹

¹⁵ *Sněmovní tisk 844, op. cit.*, s. 297.

¹⁶ Tamtéž, s. 381. Více viz SALÁK, P. a kol. *Historie osnovy Občanského zákoníku z roku 1937. Inspirace, problémy a výzvy*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 38.

¹⁷ Český text viz: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygeyv6ojugyxhazruguwta>.

¹⁸ KÁFKA, B. A. *Právo rodinné: návrh subkomitétu pro revizi občanského zákoníku pro Československou republiku*. Praha: Nákladem ministerstva spravedlnosti, 1924, s. 60.

¹⁹ Obdobně mlčí i komentář Rouček-Sedláček. SEDLÁČEK, J. In: ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi, I. díl*. Praha: V. Linhart, 1935, s. 369–372. J. Sedláček ve své knize pak pouze konstatuje, že definice odpovídá době vzniku zákona a vymezuje se zejména proti nerozlučitelnosti, neboť ta se týkala i v dané době toliko katolických manželství. Viz SEDLÁČEK, J. *Rodinné právo*. Brno: Nákladem československého akademického spolku Právnick, 1934, s. 20.

²⁰ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský: návrh superrevizní komise. Díl II. Důvodová zpráva*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1931, s. 28.

²¹ Tamtéž.

Z hlediska sledované problematiky se však jeví zásadnějším text § 48 Osnoy 1931, který upravoval práva a povinnosti obou manželů: „Oba manželé jsou především stejně zavázáni konati manželskou povinnost, býti si navzájem věrni a slušně se k sobě chovati, pečovati o děti a vzájemně si pomáhati.“ Při srovnání s původním paragrafem § 90 ABGB²² je patrné, že zde došlo k rozšíření stran péče o dítě a vzájemnou pomoc, což mělo právě nahradit absenci ekvivalentu § 44 ABGB. Na rozdíl od důvodové zprávy subkomitétu, která pouze obecně mluví o doplnění textu § 90 ABGB ve smyslu výše uvedené definice, je v důvodové zprávě Osnoy 1931 možno se dočíst, že „vytknutí jako právní následek manželství také povinnost ploditi děti, nepovažuje komise za možné již z toho důvodu, že v četných případech např. věk manželů vylučuje, aby měli děti“.²³ I dobový komentář Rouček-Sedláček se k tomuto požadavku na plození dětí staví nikoliv jako k povinnosti, nýbrž spíš jako k možnosti, kdy např. není možno požadovat po druhém partnerovi závazek, že nebude chtít děti.²⁴ Naopak názor, že i zmínka o konání manželské povinnosti by měla být vynechána, byl odmítnut. Sice zákonodárci hovořili o tom, že není vhodné zasahovat do vztahu tak intimního jako manželství, ale považovali za nutné vymezit ta práva a povinnosti, „jejichž porušení má určité právní následky“.²⁵

Jistě nelze vyvrátit logiku prvního tvrzení – ostatně manželství hlavní osobnosti rekonstrukce prof. Krčmáře s Mílou Pačovou toho bylo důkazem.²⁶ Jistě se zákonodárci ani nemýlí, že konání, resp. nekonání manželské povinnosti s sebou neslo právní následky. Avšak pověstný ďábel se skrývá v detailu.

Na onen detail upozornilo Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ve svém vyjádření ze dne 13. února 1933 (č. 22570/1932).²⁷ Tím totiž, že zákonodárci zanechal v textu „manželskou povinnost“, avšak vynechal zmínku o plození dětí, otevřel cestu jistě ne zamýšlenému stavu.

Prostě a jednoduše, je-li zákonem předpokládána povinnost manželská (tedy soulož), neznamená to ještě, že cílem soulože musí být nutné plození dětí. Ostatně i komentář Rouček-Sedláček hovoří v souvislosti s překážkou manželství spočívající v „nemohoucnosti skutku“ o nemožnosti vykonat soulož, nikoliv však o nemožnosti plodit děti.²⁸ Jistě si tak lze představit situaci, kdy jeden z manželů bude po druhém požadovat soulož, avšak bude odmítat, aby tato soulož byla činěna za účelem zplození potomka. Pokud by za těchto okolností druhý z manželů manželskou povinnost odmítal, mělo by to dosti neblahé následky – bezdůvodné odpírání totiž mohlo býti důvodem rozluky či rozvodu a jako viník by byla označena ona osoba, jež by manželskou povinnost odpírala. Nejde však jen o to, že by tato

²² § 90 ABGB/OZO: „Obě strany jsou především stejně zavázány k manželské povinnosti, věrnosti a slušnému zacházení.“ Text viz: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygeyv6ojugyxhazrzgawta>.

²³ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský: návrh superrevisní komise. Díl II. Důvodová zpráva, op. cit.*, důvodová zpráva k § 48, s. 48.

²⁴ SEDLÁČEK, J. In: ROUČEK – SEDLÁČEK, *op. cit.*, s. 371, k otázce nemohoucnosti skutku viz s. 458.

²⁵ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský: návrh superrevisní komise. Díl II. Důvodová zpráva, op. cit.*, důvodová zpráva k § 48, s. 48.

²⁶ Manželkou Jana Krčmáře byla Míla Pačová, slavná herečka. Jejich manželství bylo cíleně bezdětné, nicméně jejich rodina byla velmi šťastná a jejich venkovský dům v Třemošnici byl kulturním centrem.

²⁷ Vyjádření Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ze dne 13. 2. 1933 (č. 22570/1932), s. 10–12, Národní archiv, Praha, fond Ministerstvo unifikací, kart. 156.

²⁸ Komentář k § 60 ABGB. SEDLÁČEK, J. In: ROUČEK – SEDLÁČEK, *op. cit.*, s. 420.

osoba byla rozvratem vinna, dalším právním důsledkem by bylo, že by „poškozenému“ měla tato osoba uhradit náklady, jež mu rozlukou vznikly (§ 74 Osnovy 1931). Proto jedna z připomínek ministerstva zněla: „Bylo by jen slušným a spravedlivým, kdyby zákon, jež spojuje uvedené právní následky již s pouhým odpíráním manželské povinnosti, tyto připustil i pro případ, kdy manžel druhému bezdůvodně (podtrženo v originále – pozn. autor) odpírá zplození dítěte.“²⁹

Příklad druhý: moc rodičská, otcovská a... mateřská

Jedna z oblastí, kde ženy měly jednoznačně zájem na změně právní úpravy, byla oblast vztahů v rodině, zejména postavení žen vůči manželovi a dětem. Ačkoliv byla otcovská moc v ABGB již jen slabým odvarem římské *patria potestatis*, přesto je z rakouského práva zcela jasně patrná silná akcentace postavení muže v rodině, právě tak, jako v právu římském. Šlo o tradiční pojetí, kdy muž – jako živitel – byl považován za hlavu rodiny (§ 91 ABGB). Ostatně pojem moc otcovská zůstal v ABGB zachován (§ 147 a násl. ABGB). Toto skutečně nerovnoměrné postavení vedlo se vznikem republiky k otázce, zda takováto úprava – zejm. § 91 a 92 ABGB – je v souladu s československou ústavou,³⁰ zda nejde o „výsadu“ pohlaví. Civilista J. Sedláček však v této otázce vyjádřil stanovisko, že není možno tato ustanovení vykládat jako výsadu toho kterého pohlaví a § 91 ABGB (a na něj navázaná ustanovení) shledává jako důsledek alimentační povinnosti.³¹ Přesto však je opět možno připomenout, že situace počátku 20. stol. byla od doby před sto lety velmi odlišná. Absence mužů, kteří odešli na frontu, se projevovala nejen v hospodářství, ale pochopitelně i v rodinách. Tuto skutečnost ostatně reflektovalo již rakouské právo, a to hned první dílčí novelou (nařízení č. 276/1914 ř. z. ze dne 12. října 1914).³² Je ostatně možno říci, že právě tato dílčí novela předznamenala další právní vývoj.

Oproti ABGB v rámci rekodifikace došlo hned ke dvojí zásadní odlišnosti, a to vzdor tomu, že se k větším změnám subkomitét stavěl spíše zdrženlivě.³³ Hlavní dík za tyto změny tak patří superrevizi. Předně zde vznikla zvláštní „moc rodičovská“ (§ 99–104 Osnovy 1931), navíc však vznikla vedle moci otcovské i zcela speciální „moc mateřská“ (§ 112 Osnovy 1931). Existence otcovské a jí podobné moci mateřské se na první pohled může jevit poněkud „zpátečnickým“ krokem – i samotný subkomitét pro rodinné právo uznával, že termín „otcovská moc“ byl v modernějších kodifikacích (BGB, švýcarský ZGB) nahrazen termínem „moc rodičovská“. A byl si vědom hlasů, jež plédovaly pro tentýž postup v chystané rekodifikaci. Jak však ukazuje důvodová zpráva k návrhu subkomitétu, změna terminologie ještě nutně nemusí znamenat změnu přístupu. „Sluší pamatovati, že obojí úprava, která patrně tanula na mysli návrhům žádajícím zavedení moci rodičovské,

²⁹ Vyjádření Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ze dne 13. 2. 1933 (č. 22570/1932), s. 11, Národní archiv, Praha, fond Ministerstvo unifikací, kart. 156.

³⁰ Ustanovení § 106 ústavní listiny: „Výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.“

³¹ SEDLÁČEK, J. Ústavní listina a občanský zákoník. In: ČÁDA, F. (ed.). *Naše právo a stát. Sborník k šedesátému výročí založení spolku československých právníků „Všeherd“*. Praha: Všeherd, 1928, s. 92.

³² Jen na okraj je možno poznamenat, že již na samotném počátku války byly rakouské ztráty (např. v bojích na řece Drině) velmi vysoké (u některých jednotek až 90 % stavu mužstva).

³³ Argumentace, jak je patrné níže, byla především věcná, nicméně je třeba vzít v potaz i fakt, že hlavní osobou subkomitétu byl Bruno A. Kafka, který byl nejen právník, ale i politik, a tak často na jednáních subkomitétu u různých otázkách přicházelo na přetřes, zda daný návrh by byl, či naopak nebyl politicky průchodný.

německá i švýcarská, značnou měrou zajišťuje otci převahu. Podle německého práva (§ 1684 BGB – pozn. autor) náleží vlastně matce moc rodičovská teprve tehdy, když otec zemře, nebo svou moc pozbude...³⁴ Jak je tedy patrné, ve své podstatě úprava citovaných moderních kodifikací nebyla co do reálného obsahu až tak odlišná a šlo spíše o terminologickou deklaraci.

Subkomitét pro rodinné právo se tak především držel dosavadní úpravy s tím, že se snažil postavení ženy-matky posílit v rozsahu práv, a to především ve vztahu k dětem.³⁵ V případě ustanovení o právech rodičů došlo v zásadě k převzetí § 139–146 ABGB, byť je pravdou, že posílení pozice ženy zde bylo jen dosti malé, pouze „kosmetické“ či terminologické. I subkomitét hovořil o tom, že dosavadní paragrafy ABGB jen byly „...poněkud přeskupeny, na jejich podstatě nebyly však provedeny závažnější změny“.³⁶

Velmi podobně tomu bylo i v Osnově 1931, která v ustanoveních § 99 a násl. v zásadě text návrhu subkomitétu převzala. Vyskytla se zde však jedna výrazná změna – byť spíše vizuální. Před uvedená ustanovení byla předsazena marginální rubrika „Moc rodičská“, čímž návrh na rozdíl od dosavadní úpravy měl „ostře podtrhnout“³⁷ skutečnost existence práv společných oběma rodičům. I zde je nadále přes deklarovanou moc rodičovskou zřejmá preference muže a prakticky jedinou novinkou je § 102 Osnovy 1931, jehož text zněl: „Nemá-li dítě některého z rodičů, náležejí práva a povinnosti obsažené v moci rodičovské rodiči zbylému.“ Tento paragraf nebyl obsažen ani v návrhu subkomitétu, ale byl doplněn na návrh p. Lauschmanna vyslovený „v posudku právního oddělení zemského nalezince v Praze“.³⁸

Pokud jde o výše uvedený pojem rodičské moci, je třeba poznamenat, že text zákona a důvodová zpráva v této otázce poněkud nejsou v souladu. Struktura zákona používá uvedenou marginální rubriku jako společnou pro tři skupiny ustanovení, jež mají vlastní číslované další marginální rubriky, a to „1. Společná práva a povinnosti manželských rodičů“ (§ 99–104 Osnovy 1931), „2. Zvláštní práva a povinnosti otcovy (moc otcovská)“ (§ 105–111 Osnovy 1931) a následně „3. Moc mateřská“ (§ 112 Osnovy 1931). Důvodová zpráva se však tváří, že moc rodičská je termín označující právě pouze společná práva obou rodičů.³⁹

Možná poněkud nečekaně je však pozice ženy posílena v ustanovení § 105 Osnovy 1931, prvním z řady paragrafů, které upravovaly otcovskou moc. Původní ustanovení § 148 ABGB řešilo otázku volby povolání pro potomka. Možnost odporu proti této volbě je nově přiznána vedle dospělého dítěte také matce.⁴⁰ S tímto počítal již návrh subkomitétu, který navíc dodal ještě lepší zdůvodnění skutečného dosahu této úpravy, jež je zdánlivě nepatrná. Pokud totiž matka odporovala marně otcově volbě povolání pro jejich dítě, mohla se stejně jako dospělé dítě obrátit na soud, aby rozhodl. Takový přístup dal ženě

³⁴ KAFKA, *op. cit.*, s. 108.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž, s. 106–107.

³⁷ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský: návrh superrevisní komise. Díl II. Důvodová zpráva, op. cit.*, s. 73.

³⁸ Tamtéž, s. 77.

³⁹ „Vedle moci rodičské, jež v sobě zahrnuje největší část práv a povinností mezi rodiči a dětmi, uvádějí se některé zvláštní povinnosti otce, jež tvoří moc otcovskou.“ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský: návrh superrevisní komise. Díl II. Důvodová zpráva, op. cit.*, s. 73–74.

⁴⁰ Tamtéž, s. 77.

větší práva, než měla ve švýcarském právu (čl. 274 ZGB). V něm, jak již bylo řečeno, byl termín moci otcovské sice zrušen a platilo, že rodiče mají rozhodovat ve shodě, ale v případě neshody byl hlas otce rozhodující.⁴¹

Oproti návrhu subkomitétu však superrevize ustanovení o právních poměrech mezi rodiči a dětmi opatřila ještě jedním paragrafem, který zavedl zcela nový termín, a to moc mateřská. Moc mateřská byla upravena v ustanovení § 112 Osnovy 1931:

„Zemře-li otec, nebo není-li dítě v moci otcovské (§ 137 a 138), může soud matce, když dojde k přesvědčení o její úplné zdatnosti k samostatné péči o zájmy dítěte, propůjčiti moc mateřskou. Práva a povinnosti její řídí se tu ustanoveními o moci otcovské.“

Právě toto ustanovení bylo chápáno jako zásadní pro vyrovnávání právního postavení muže a ženy v rodině. Ačkoliv jde pouze o jediný paragraf, není více potřeba, neboť jeho podstatou je přiznat ženě analogicky stejné postavení, jako má muž při moci otcovské. Samotný text důvodové zprávy k tomuto ustanovení je velmi stručný a v zásadě neříká nic jiného, než je obsaženo v textu zákona.⁴² Na druhou stranu i text důvodové zprávy sám odhaluje úskalí tohoto „zrovnoprávnění“⁴³ – v textu důvodové zprávy jsou totiž zvýrazněna slova „úplně“ (zdatnosti) a „samostatné péči“. Vzдор vzletným deklaracím superrevize v úvodní části příslušné hlavy osnovy se při textu ustanovení nabízí otázka, jak často by reálně mateřská moc byla uplatňována. O rovnoprávnosti nemůže být ani řeč – už jen proto, že tato moc přichází do úvahy jen v situaci, kdy otec zemřel nebo když byl omezen zcela či částečně na svéprávnosti (§ 138 Osnovy 1931), popřípadě ještě v situaci, kdy by svou moc zneužíval nebo ji nevykonával řádně, popř. ji nemohl dočasně vykonávat (§ 137 Osnovy 1931).

Dále je patrné, že zatímco otcovská moc zde prostě byla a existovala „vždy“, moc mateřská musela být „propůjčena“ soudem, který ji matce mohl – ale nemusel – udělit. Pro rozhodování soudů v této otázce přitom měla být zásadní právě schopnost ženy být úplně zdatná k samostatné péči o dítě. Nikde není řeč o tom, co tím bylo míněno, lze však předpokládat, že se tím myslela jak její schopnost časová, tj. čas se dítěti věnovat (tedy aby na něj měla dostatek času), ale bezesporu i schopnost dítě současně hmotně zajistit. Tím, že rekonstrukce nakonec nikdy nenabyla účinnosti, je možno jen se dohadovat o tom, jaká by byla soudní praxe v posuzování splnění podmínek pro získání moci mateřské. Ostatně i případný úspěch Osnovy 1937 by odpověď nepřinesl, jelikož rodinné právo bylo pro politické rozpory z textu této osnovy vynecháno.

Příklad třetí: majetková otázka v rodině

Další z důležitých oblastí rodinného práva byla – ale i dnes je – otázka majetkových vztahů v rodině. Ostatně tato otázka se stala i důležitým bodem velkých sporů politických, neboť zejména zde se projevovaly různé přístupy v domácím (rakouském) právu a právu platném na Slovensku a Podkarpatské Rusi.⁴⁴ Základní rakouské pojetí, tedy že smlouva

⁴¹ KAFKA, *op. cit.*, s. 107.

⁴² *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský: návrh superrevizní komise. Díl II. Důvodová zpráva, op. cit.*, s. 78.

⁴³ Zde se tento termín nepoužívá, nicméně v úvodu příslušné hlavy je řeč o tom, že „superrevizní komise vynasazila se o rovnoprávnost otce a matky v rodině...“ Tamtéž, s. 73.

⁴⁴ K detailnímu rozboru dobového práva srovnej – vedle komentáře Rouček-Sedláček – též MIKULOVÁ, *op. cit.*, s. 107–109.

manželská nezakládá společenství statků (§ 1233 ABGB věta první), se promítla i do návrhu subkomitétu. Tento individualistický přístup ABGB opět plně odpovídal podobě rodin úřednických a důstojnických, „kteréžto dva stavy tvořily hlavní oporu absolutistického státu“.⁴⁵ Nevýhody tohoto pojetí se však rýsují již v textu komentáře Rouček-Sedláček, zejména v souvislosti s § 1237. Skutečnost, že existuje oddělený majetek (pokud nebyla o majetkovém společenství uzavřena zvláštní smlouva), však vedla k potížím ve chvíli, kdy společný život v manželství přinášel nejasnosti, kdo z manželů danou věc nabyt (zejména šlo o věci movité). Znění § 1237 ABGB svou povahou pak opět odpovídá době vzniku zákona, kdy se jako prioritní živiťel považoval muž a žena jej měla nanejvýš podporovat.⁴⁶

Proto byl po svém vydání vystaven tento návrh ostré kritice – jednak právě ze strany ženských spolků,⁴⁷ jednak ze strany slovenské komise. Není překvapivé, že z posledně zmíněné strany šel návrh, aby byl přijat postup uherského práva, spočívající v tzv. koakvizici.⁴⁸ Velmi zjednodušeně řečeno, majetek získaný jedním z manželů před svatbou patří tomuto manželu, avšak po svatbě nabývají společně. Tento stav byl totiž podle návrhu subkomitétu zachován pro Slovensko a Podkarpatskou Rus jen pro manželství již existující, ale nikoliv vzniklá po přijetí plánovaného zákona.⁴⁹ Ještě radikálnější byl druhý návrh, který předpokládal, že by veškerý majetek měl být společný.⁵⁰

Tento návrh však nebyl příliš realistickým, ovšem s postojem slovenské komise bylo potřeba se vypořádat více.⁵¹ Superrevizní komise se však k němu stavěla negativně: „Určité podrobnosti koakvizice jsou – jak se zdá – mezi znalci slovenského práva sporné; ale již samo to, co nelze považovati za nesporné, dává dohromady systém nadmíru komplikovaný, a pokus kodifikovati platné právo zvykově nutně by vedl k předpisům velmi kazuistickým, jak se ukázalo na osnově, kterou slovenská komise připravila.“⁵² Stejně tak

⁴⁵ SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*, 5. díl. Praha: V. Linhart, 1937, s. 524.

⁴⁶ Tamtéž, s. 526.

⁴⁷ *Sněmovní tisk 844*, *op. cit.*, s. 371.

⁴⁸ Podrobněji k tomu srovnej např. LACLAVÍKOVÁ, M. Miesto, postavenie a význam koakvizície (spolunadobudnutého majetku manželov) v uhorskom súkromnom práve s prihliadnutím na rozhodovaciu činnosť Kráľovskej Kúrie (1848–1918). In: *Súkromné a verejné právo súčasnosti. Zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU*. Trnava: Trnavská univerzita, 2005, s. 612–629, LACLAVÍKOVÁ, M. Inštitút osobitného majetku manželov a jeho uplatnenie v uhorskom a československom manželskom majetkovom práve s prihliadnutím na rozhodovaciu činnosť Kráľovskej Kúrie a Najvyššieho súdu Československej republiky (1848–1938). In: SCHELLE, K. – VOJÁČEK, L. *Stát a právo v období absolutismu*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 110–131.

⁴⁹ Komentář k § 76 návrhu subkomitétu hovoří o tom, že by tak mělo být učiněno v uvozovacím zákoně, kterým měl být občanský zákoník uveden. KAFKA, *op. cit.*, s. 99.

⁵⁰ Důvodová zpráva subkomitétu k tomu uvádí: „...naprosto zvracelo právní vývoj v zemích bývalého rakouského práva a bylo by změnou podstatnější než v rámci všeobecných směrnic pracovních lze provést.“ Tamtéž.

⁵¹ Problematika koakvizice, spolu s otázkou větveného majetku, byla pro Slováky velmi zásadní, dokonce až „traumatizující otázkou“ unifikčních prací. GÁBRIŠ, T. – ŠORL, R. *Občianske právo na Slovensku a unifikácia právneho poriadku v období prvej Československej republiky (1918–1938)*. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds.). *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Sv. 2. Praha: Karolinum, 2010, s. 687.

⁵² *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský: návrh superrevizní komise. Díl II. Důvodová zpráva*, *op. cit.*, text důvodové zprávy k § 52, s. 51.

komise „nebyla ostatně ani ochotna fingovati společné nabytí oběma manželi i tam, kde ho nepochybně není“.⁵³ I přes tento na první pohled zcela kategorický postoj připouštěla superrevize, že sama myšlenka koakvizice však není špatná, ba naopak je v jádru dobrá. Proto se jí rozhodli nakonec promítnout do ustanovení § 52 Osnovy 1931 v upravené formě znění původního § 1237 ABGB.

Dle ustanovení § 1237 ABGB se totiž v případě sporu o to, kým byl nějaký majetek v době manželství nabyt, presumovalo, že byl nabyt mužem. Toto ustanovení mělo řešit výše naznačený problém nejasného nabytí vlastnictví v manželství, avšak i komentář Rouček-Sedláček upozorňoval, že tento přístup redaktorů ABGB je spravedlivým pouze ve chvíli, kdy muž je výhradním živatelem, naopak ve chvíli, kdy se na výživě podílí i manželka, „...což je pravidlem ve výrobních vrstvách, je tato zásada nespravedlivá“.⁵⁴ Již subkomitét se tedy k této otázce postavil jinak a bylo provedeno několik změn. První změnou se stalo umístění samotného paragrafu – v rámci upravené systematiky byl jeho text přiřazen do části týkající se právních následků manželství do ustanovení § 38 návrhu subkomitétu. Ten v sobě spojil text § 1233 a 1237 ABGB, naopak výše uvedená právní domněnka byla vynechána. Zdá se, že jako inspirace zde sloužilo spíš právo francouzské než BGB či švýcarský ZGB, neboť v těchto dvou zákonících byla v určité míře takováto domněnka zachována.⁵⁵ Citovaný paragraf návrhu subkomitétu tak stanovil pravidlo, že každý z manželů si ponechává, čeho nabyl. V případě sporného majetku měl celou záležitost řešit soud. Již v subkomitétu se objevila myšlenka, že by takový majetek mohl být považován za společný majetek obou manželů, avšak tento návrh byl odmítnut.⁵⁶ Jinak se však k této otázce postavila superrevizní komise, která naopak opět domněnku přejala do textu již výše uvedeného § 52 Osnovy 1931 (který přejímal text § 38 návrhu subkomitétu), a to tak, že oba manželé sporný majetek nabyli napůl. „Komise se domnívá, že tímto způsobem zachovala z platného práva slovenského vše, co zachování zasluhovalo, a také že velmi vyšla vstříc těm, kdož systém dosavadního občanského zákoníka chtěli nahraditi systémem majetkového společenství mezi manželi.“⁵⁷

Je možno říci, že uvedená věta o postoji superrevizní komise vypovídá víc než dost. I zde se projevila snaha superrevize udržet text rekodifikace (a zejména superrevize) co nejbližší původnímu textu ABGB.

Při vědomí značných rozdílů v úpravě rodinného práva na Slovensku a Podkarpatské Rusi, se nelze divit, že právě úprava v oblasti rodinného práva byla vystavena značné politické kritice. Tyto rozpory mezi jednotlivými politickými stranami vedly nakonec k tomu, že úprava rodinného práva byla nakonec z celé osnovy vynechána, aby se tím zajistilo hladší přijetí Vládního návrhu zákona (Osnovy 1937).⁵⁸ Ne však zcela. Podobně jako v ABGB, i v Osnově 1937 zůstala v rámci obligačního práva upravena otázka svatebních

⁵³ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský: návrh superrevizní komise. Díl II. Důvodová zpráva, op. cit., text důvodové zprávy k § 52, s. 51.*

⁵⁴ ROUČEK, F. In: ROUČEK – SEDLÁČEK, *op. cit.*, s. 526.

⁵⁵ KAFKA, *op. cit.*, s. 81, 82.

⁵⁶ Tamtéž, s. 82.

⁵⁷ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský: návrh superrevizní komise. Díl II, Důvodová zpráva, op. cit., s. 51.*

⁵⁸ Byť sama důvodová zpráva o tomto nehovoří a kulantně se vyjadřuje pouze ve smyslu, že i přes podrobné práce v případě rodinného práva „nezdá se ještě celá materie zralá k řešení“. *Sněmovní tisk 844, op. cit., s. 242.*

smluv (Hlava 38, § 1062 a násl. Osnovy 1937), konkrétně v ustanovení § 1062 a 1063. První z paragrafů deklaroval, že manželstvím samotným nenastává společenství statků, druhý pak presumoval pro majetek manželů nabytý za trvání manželství právní domněnku společného nabytí stejným dílem s tím, že tato domněnka byla formulována jako vyvrátitelná a soud měl při určení jiného poměru přihlížet mj. nejen k zájmům manželů, ale i dětí. Text ustanovení § 1062–1064, což přiznává i samotná důvodová zpráva k Osnově 1937, byl jen *de facto* převzetím § 52 Osnovy 1931. Ani sama důvodová zpráva zde není příliš odlišná od důvodové zprávy u Osnovy 1931.⁵⁹ Následně však v úpravě těchto paragrafů došlo k velmi výrazné změně v rámci legislativního procesu, kdy poslanci a senátoři nakonec tuto úpravu pozměnili ve prospěch principu koakvizice známé ze Slovenska. V tomto postupu je možno spatřovat ústupek slovenským politickým kruhům.⁶⁰ Tyto zásahy vedly *de facto* k zavedení koakvizice do vládního návrhu a v této podobě se následně odrazily v textu Osnovy 1946.⁶¹

Shrnutí

Čas mezi světovými válkami byl bezesporu časem, kdy se právům žen dostávalo čím dál více pozornosti. V oblasti soukromého práva by však bylo možno říci, že postup při posilování práv žen zde byl spíše pozvolný, neprobíhal nijak překotným tempem. Jak subkomitét pro rodinné právo, tak i superrevize navazovaly na změny, jež proběhly v ABGB v průběhu 1. světové války a jen mírně posouvaly práva žen dále.

Představené tři různé exkurzy do rekodifikačních prací ukázaly tři různé situace dotýkající se postavení žen v občanském právu. Zatímco první demonstroval možné negativní důsledky absence definice manželství jako takového, které by mohly dopadnout především na ženy, druhé dva se již dotýkaly postavení žen jako takových spíše pozitivně. Zavedení moci mateřské je možno použít jako příklad, kdy se zákonodárce snažil skutečně reflektovat požadavky na rovnoprávnější postavení žen. Jak je však patrné, šlo zde spíše o pozvolný postup, a ačkoliv ženě byla nakonec přiznána zvláštní moc, rozhodně ji nebylo možno považovat za rovnocennou s mocí otcovskou. Na druhou stranu je však třeba říci, že i BGB a ZGB, které termín otcovské moci opustily, přesto moc rodičů proponovaly nikoliv jako rovnou, ale výrazně ve prospěch muže. Nejvýraznější posun ve směru ke zrovnoprávnění žen nakonec přinesla oblast majetkového práva, kdy nakonec se podařilo v rámci legislativního procesu v letech 1937–1938 prosadit princip koakvizice. Avšak je ironií osudu, že nešlo o reakci na poptávku ze strany spolků bojujících za práva žen, nýbrž o politický ústupek směrem ke slovenské politické reprezentaci s cílem naklonit si ji v době zhoršující se mezinárodní situace.⁶²

Skutečnost, že změny oproti dosavadní právní úpravě ABGB nebyly nijak velké, vycházela jistě z celkového přístupu k rekodifikaci, která svým způsobem měla být jen určitým „omlazením“ ABGB, nikoliv zákonem, který by byl „od základů“ nový. Proto se autoři

⁵⁹ *Sněmovní tisk 844, op. cit., s. 371, 372.*

⁶⁰ GÁBRIŠ – ŠORL, *op. cit., s. 685 a násl.*

⁶¹ Srovnej LUBY, Š. Československý občiansky zákonník a slovenské súkromné právo. *Právny obzor*, 1947, s. 184–185 a 233. Oba texty osnov viz též nejnověji KOBER, J. (ed.). *Osnova československého občanského zákoníku*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i., 2021.

⁶² A nebyla to zdaleka jediná situace, kde byl text Osnovy 1937 změněn směrem ke stávající slovenské právní úpravě, srov. SALÁK a kol., *op. cit., s. 61.*

návrhu vyhýbali radikálnějších změnám, které by měly i větší koncepční dopad. Svou roli však hrálo nejspíš i přesvědčení autorů zákona o tom, že po plně rovnoprávném postavení muže a ženy není poptávka ve společnosti: „...sluší mít na paměti, že ve velké většině obyvatelstva vyhovuje asi přece jen jakási mírná převaha muže v rodině.“⁶³

⁶³ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský: návrh superrevisní komise. Díl II. Důvodová zpráva, op. cit., s. 73.*